

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2017 metai

2

LI

Vilnius 2018

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2017

2

Vilnius 2018

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2017

2

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

KETVIRTASIS LIETUVOS ISTORIKŲ SUVAŽIAVIMAS

KETVIRTASIS LIETUVOS ISTORIKŲ SUVAŽIAVIMAS KAUNE: DUOKLĖ LIETUVOS ŠIMTMEČIUI

Visos Lietuvos istorikų suvažiavimas pirmą kartą buvo surengtas 2005 m. Vilniuje. Po ketverių metų istorikų bendruomenė rinkosi Klaipėdoje, o 2013 m. – Šiauliuose. 2017 m. rugsėjo 14–16 d. Kaune įvyko jau ketvirtasis Lietuvos istorikų suvažiavimas, skirtas 100-osioms Lietuvos valstybingumo atkūrimo metinėms. Jau tradicija tapusį renginį organizavo Lietuvos nacionalinis istorikų komitetas, kuriam priklauso istorikai iš pagrindinių istorijos tyrimus vykdančių Lietuvos institucijų: Lietuvos istorijos instituto, Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto, Lietuvos edukologijos universiteto, Šiaulių universiteto, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro bei Lietuvos kultūros tyrimų instituto.

Ketvirtojo Lietuvos istorikų suvažiavimo tema – Vasario 16-osios Lietuva: pirmatai ir paveldėtojai – sulaukė išskirtinio istorikų dėmesio. Renginyje dalyvavo apie 150 istorijos mokslo atstovų iš Lietuvos ir užsienio šalių, klausyti pranešimų rinkosi ir studentai bei istorijos mokytojai, atvykę iš įvairių Lietuvos vietų.

Renginio organizacinio komiteto pirmininkas, VDU Istorijos katedros profesorius Jonas Vaičėnis pabrėžė, jog reikšmingame nacionalinio masto renginyje tikimasi vaisingų diskusijų aktualiais istorijos, politikos ir visuomenės raidos klausimais bei dėmesio sutelkties į priežastis, Lietuvą atvedusias į Vasario 16-ąją. Anot istoriko, nepaprastai svarbu svarstyti 1918 m. Lietuvos įtaką šiandieninei Kovo 11-osios Lietuvai. Lietuvos Respublikos Seimo pirmininko Viktoro Pranckiečio sveikinimo rašte suvažiavimo organizatoriams, dalyviams ir svečiams taip pat buvo pabrėžta, jog šiandienos Lietuva ir jos ateities kartos trokšta ir trokš kuo daugiau žinoti apie Lietuvos praeitį, todėl įvairiais būdais ir priemonėmis puoselėjama tautos istorinė atmintis – tai kiekvieno Lietuvos piliečio galimybė ir garantija būti brandžia ir stiprų ryšį su Tėvyne turinčia asmenybe, tesinčia

pažadą saugoti nepriklausomą Lietuvą. Seimo pirmininkas akcentavo, jog Lietuvos valstybės nepriklausomybės šimtmečio išvakarėse vykstantis ketvirtasis Lietuvos istorikų suvažiavimas ir čia svarstomos XIX–XX a. pradžios visuomenės temos nepriklausomybės paskelbimo kontekste yra svarbios ir visada bus įdomios. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto dekanas bei Lietuvos nacionalinio istorikų komiteto pirmininkas Rimvydas Petrauskas sveikinimo kalboje pabrėžė, jog Kaunas 2022 m. taps Lietuvos kultūros sostine, tačiau šiandien Kaunas – Lietuvos istorikų sostinė.

Abejoti istoriko žodžiais nebuvo pagrindo. Daug dėmesio sulaukė jau pirmąją renginio dieną skaitytas svečio iš Vokietijos, Hamburgo universiteto profesoriaus Joachimo Tauberio plenarinis pranešimas „*Atstatanti nepriklausomą... Lietuvos valstybę*“. Lietuvos Tarybos reikšmė po 100 metų“ ir po jo vykusį Lietuvos istorijos instituto direktoriaus Rimanto Miknio moderuota mokslinė diskusija „Lietuvos valstybės atkūrimas 1918 metais: geopolitinis stebuklas ar visuomenės brandos vaisius“, kurioje savo įžvalgomis dalijosi autoritetingi istorikai, literatūrologai ir politikos specialistai. Diskusijos dalyviai – Viktorija Daujotytė, Alfonsas Eidintas, Česlovas Laurinavičius, Raimundas Lopata ir Andžejus Pukšto – svarstė fundamentalius Lietuvos valstybės atkūrimo klausimus, akcentuodami šio fenomeno reikšmę įvairiuose valstybės ir visuomenės kontekstuose.

Rugsėjo 15 d. VDU Mažonoje salėje diskutuota apie Vasario 16-osios ištakas, lėmusias Lietuvos ir lietuvių visuomenės modernėjimą. R. Miknio moderuotoje diskusijoje buvo svarstomi iki šiol nepakankamai dėmesio sulaukę modernios lietuvių tautinės visuomenės formavimosi aspektai. Darius Staliūnas, Jolita Mulevičiūtė, Zita Medišauskienė, Olga Mastianica, Dalia Pauliukevičiūtė ir Eligijus Raila kalbėjo apie tai, kokią įtaką modernios lietuvių tautos susiformavimui turėjo imperinė valdžia, kaip visuomenė saviorganizavosi, koks vaidmuo teko įvairioms inteligentijos grupėms ar individams, su kokių vaizdinių pagalba vyko masių nacionalizacija.

Tuo pačiu metu gretimoje auditorijoje suvažiavimo dalyviai svarstė atminties tyrimų ir istorijos politikos problemas. Istoriko Tomo Vaisetos vedama diskusija kvietė į atminties studijas žvelgti per istorinę, teorinę metodologinę, geopolitinę, kultūros politikos bei kitas prizmes ir analizuoti, kaip įvairūs praeities vaizdiniai buvo ir yra naudojami dabarties politinėms bei kultūrinėms reikmėms. Savo įžvalgomis pasidalijo Klaipėdos universiteto istorikas Vasilijus Safronovas, Lietuvos istorijos instituto mokslininkai Rasa Čepaitienė, Darius Vilimas ir Vilija Ralytė, taip pat Skaidra Trilupaitytė iš Lietuvos kultūros tyrimų instituto ir Algis Vyšniūnas iš Vilniaus dailės akademijos.

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos profesorius Valdas Rakutis provokavo diskusijos dalyvius svarstyti 1940 m. Lietuvos valstybingumo praradimo klausimą. Mokslininkai iš Lietuvos ir užsienio institucijų išsakė savo poziciją, kodėl stokota valios priešintis. Lietuvos sovietinės okupacijos temai skirtoje sekcijoje buvo gvildenamos kontroversiškos problemos, susijusios su Lietuvos kariuomenės finansavimu tarpu-

kariu bei jos pasirengimu veikti kritinėse situacijose. Taip pat diskutantai svarstė karinio ir politinio elito laikysenos sovietų ultimatumo kontekste problemą.

Daug dėmesio sulaukė Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje skaityti viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų istorinės antropologijos tematiką atskleidžiantys istorikų Rimvydo Petrausko, Mintauto Čiurinsko, Jolitos Sarcevičienės, Aistės Paliušytės, Tamaros Bairašauskaitės pranešimai. Atkreiptas dėmesys, jog pastaraisiais dešimtmečiais vis labiau domimasi istorinėmis biografijomis, jų pasigenda visuomenė, trūkumą akcentuoja ir knygų rinkos žinovai. Ši tendencija rodo ir gilesnius poslinkius istoriografijoje. Sekcijos dalyviai, istorikai, literatūros ir meno istorikai, pristatė įvairių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) laikotarpių istorinių asmenybių, atstovaujančių skirtingoms socialinėms grupėms, – biografijų rašymo metmenis ir, Vilniaus universiteto istorikui Aurelijui Giedai moderuojant diskutavo apie biografistikos mokslo tendencijas, ikimodernių laikų asmenybės pažinimo galimybes ir ribas bei tyrimų šaltinius ir jų metodologines problemas.

Popietinėje sekcijoje „Baltijos šalių istorijos XX amžiuje: palyginimai ir skirtumai“ taip pat buvo aktualizuota 1918 m. data politinės geografijos ir Baltijos šalių regiono kontekste. Diskusijos moderatorius Zenonas Norkus provokavo Lietuvos ir užsienio mokslininkus kalbėti apie į vieną istorinio likimo bendriją suvestų Baltijos šalių vidinę įvairovę ir skirtynes. Vilniaus universiteto istorikai Zenonas Butkus ir Andrius Grodis, Talino universiteto mokslininkas Magnusas Ilmjārvas bei latvių istorikai Ēriksas Jēkabsons ir Jānis Kērussas svarstė apie Vasario 16-osios Lietuvos pirmtakus ir paveldėtojus lyginamosios bei sankirtų istorijos perspektyvoje.

Irminos Matonytės ir Rasos Čepaitienės vedamoje tarpdisciplininėje sekcijoje „Sovietmečio atmintis: kolektyvinių tapatybių ir viešosios politikos išteklius šiandieninėje Lietuvoje“ pristatyti įvairūs sovietmečio aspektus atspindintys visuomenės nuomonių tyrimai, interviu duomenys bei rinkimų rezultatai ir atskleista, kaip sovietinė praeitis veikia kaip vienas iš šiuolaikinių kolektyvinių politinių tapatybių ir viešosios politikos veiksmių.

Trečią suvažiavimo dieną Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje V. Rakučio moderuojamoje diskusijoje buvo kalbama apie Nepriklausomybės kovas. Kaip pavyko apginti Vasario 16-osios aktu paskelbtą nepriklausomybę ir kaip šios kovos paveikė lietuvių virsmą modernia tauta kalbėjo Kijevo nacionalinio Taraso Ševčenkos universiteto mokslininkas Andrii Rukkas, kauniečiai istorikai Jonas Vaičenonis, Valdas Rakutis ir Simonas Jazavita, taip pat Simonas Strelcovas iš Šiaulių universiteto ir Deividas Šlekys iš Vilniaus universiteto. Diskusija atskleidė, jog Nepriklausomybės kovos buvo ne tik Lietuvos, bet plataus Baltijos jūros rytinės pakrantės bei Vidurio Rytų Europos regiono patirtys, kurios šiandien sulaukia vis daugiau visuomenės ir akademinės bendruomenės dėmesio įvairiose šalyse.

Paskutinės suvažiavimo dienos darbotvarkė taip pat buvo įtempta. Nuo pat ankstaus ryto mokslininkai rinkosi į Zenono Norkaus vedamą diskusiją apie istoriografijos istoriją.

Diskutuota apie tai, kad istoriografijos istorijos objektas keičiasi, todėl pagrindinis sekcijos darbo tikslas buvo stebėti patirtis, fiksuoti ir dalintis istoriografinių studijų ir tyrinėtojų pastebėjimais apie istoriografijos istorijos paveldą, šiandieną ir perspektyvas. Reda Griškaitė, Titas Krutulys, Valdas Selenis, Katarzyna Korzeniewska, Robertas Šimkus, Aurelijus Gieda svarstė, ar yra Lietuvos istoriografijos istorijos sintezės galimybė.

Tuo pačiu metu Lietuvos istorijos instituto mokslininkas Darius Staliūnas subūrė istorikus pasidalinti įžvalgomis apie asmenybės ir visuomenės grupių išgyventą santykį su sovietiniu režimu. Kalbėta apie tai, ką galime laikyti antisovietine opozicija, ir ką turėtume vertinti kaip atstovavusius sistemai ar prie jos prisitaikiusius. Pasisakė Lietuvos istorijos instituto mokslininkas Saulius Grybkauskas, Vilniaus universiteto mokslininkai Ainė Ramonaitė, Arūnas Streikus, Jūratė Kavaliauskaitė, Marija Drėmaitė, Sonata Šulcė ir Vytauto Didžiojo universiteto istorikas Kastytis Antanaitis.

Daug dėmesio sulaukė ir Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje Dariaus Kuolio vedama diskusija „Lietuva 1944–1953 metais: atrandant partizanų valstybę“. Kalbėti apie Lietuvos partizanus ir jų požiūrį į kovą, kurioje dalyvavo, sudėtinga. Mokslininkų pranešimuose buvo atskleisti su šia tema susiję įvairūs kontroversiški vertinimai.

LDK laikotarpio specialistai – Artūras Dubonis, Robertas Jurgaitis, Kęstutis Gudmantas, Deimantas Karvelis, Raimonda ir Aivas Ragauskai bei Liudas Gelmža – susibūrė svarstyti apie visuomenės ir gamtos santykį LDK. Sekcijos pranešimai buvo skirti įvairiems visuomenės ir gamtos sąveikos ikiindustrinėje Lietuvoje aspektams analizuoti. Istorinės ekologijos tematika ikišiolinėje Lietuvos istoriografijoje yra marginalizuota, o tai neleidžia atskleisti abipusių prieštarų visuomenės ir gamtos įtakų. Pranešėjai analizavo užsienio ir lietuviškus istoriografinius aspektus, literatūrinių stereotipų apie gamtą ir tikrovės santykį, miško eksploataciją didikų Radvilų valdose, naminių gyvūnų laikymą didikų dvaruose, prekybą bitininkystės verslo produkcija Kaune, orų matavimų pradžią Lietuvoje, jų pokyčių įtaką žemės ūkio produkcijos (grūdų) kainoms Vilniuje.

Popietinėse sekcijoje taip pat netrūko vaisingų pokalbių ir klausytojų. Profesorius Egidijaus Aleksandravičiaus moderuojamoje diskusijoje „Diasporos vaidmuo Lietuvos modernėjimo kelyje“ buvo kalbama apie lietuvių diasporos sukauptų patirčių sklaidą ir eksportavimą į Lietuvą, diasporos vaidmenį ir įtaką pokyčiams Lietuvos socialiniame, kultūriniame, ekonominiame, politiniame gyvenime. Diskusijos dalyviai analizavo skirtingų emigracijos bangų patirtis.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje Arūnas Poviliūnas iš Vilniaus universiteto kvietė pokalbiui apie akademinės istorijos ir istorijos didaktikos sankirtas Lietuvoje nuo tarpukario iki šiandienos, ragindamas ieškoti tęstinumo ir kaitos. Alfredas Bumblauskas, Benediktas Šetkus ir kiti tyrinėtojai stengėsi atsakyti į klausimą, ar akademinė istorija tėra istorinių žinių, tai yra „naratyvų“, teikėja istorijos didaktikai, ir mėgino atskleisti esminius akademinės istorijos ir istorijos didaktikos sankirtos taškus.

Taigi tris dienas VDU Didžiojoje ir Mažojoje salėse, Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje bei keliuose auditorijose mokslininkai dalijosi savo įžvalgomis ir aktyviai diskutavo. Pranešimus skaitė pripažinti Lietuvos istorikai ir istorijos tyrinėtojai iš kitų šalių, tarp jų M. Koperniko universiteto (Lenkija) profesorius, VDU garbės daktaras Waldemaras Rezmeris, Kijevo nacionalinio T. Ševčenkos universiteto (Ukraina) mokslininkas Andrii Rukkas, Talino universiteto (Estija) tyrinėtojas Magnus Ilmjärv ir kiti.

Klausytojai turėjo progą išgirsti apie Lietuvos valstybingumo praradimo per Antrąjį pasaulinį karą peripetijas, įsitraukti į diskusijas apie Lietuvos laisvės kovų istoriją, kartu su mokslininkais svarstyti Baltijos šalių istorijų sankirtas, sovietmečio atminčių, kolektyvinių tapatybių, istoriografijos ir istorijos politikos bei diasporos ir kitas temas.

Renginio uždarymo dieną vyko baigiamoji diskusija „Pasakojimas apie dvi Lietuvos“, kurią moderavo VDU Istorijos katedros doktorantas S. Jazavita. Pokalbyje dalyvavę mokslininkai – Kastytis Antanaitis, Aurimas Švedas, Simonas Strelcovas, Vytautas Jokubauskas ir Violeta Davoliūtė-Opgenorth – akcentavo Vasario 16-osios Lietuvos pirmtakų ir jos paveldėtojų svarbą, įvairiais rakursais lygino Vasario 16-osios Lietuvos ir Kovo 11-osios Lietuvos istorinę būtį, ieškojo tęstinumo jungčių ir skirtumų.

Laima Bucevičiūtė
(Vytauto Didžiojo universitetas)

